

A nőnevelés történetének finom szövetében

**Szűts-Novák R.: Mikro-(nő)történet –
Gyertyánffy István és Imre Sándor
egodokumentumai a 19–20. századi nőképrol,
feminizmusról és nőnevelésről**

Gyertyánffy István nevéhez tantervek kidolgozása, módszertani segédletek és tankönyvek megalkotása köthető, míg Imre Sándor közoktatásügyi minisztériumi államtitkárként, a Magyar Pedagógia szerkesztőjeként is az elfeledett gondolkodók táborát erősíti. A kötet méltó rehabilitálása a munkásságuknak, és alapos feltárása Imre levélírásainak és Gyertyánffy naplójának.

Szűts-Novák Rita Gyertyánffy István és Imre Sándor egodokumentumait feldolgozó disszertációja átdolgozva, kibővítve könyv formájában is megjelent 2024-ben a Gondolat Kiadónál. A szerző a 19–20. századi nőnevelést és feminizmust, valamint a magukról a nőkről alkotott vélekedést állította a középpontba, ami a neveléstörténet, illetve a nőkép változásainak vizsgálói számára nyújthat segítséget.

A könyv kvalitatív kutatásának alapját az Országos Széchényi Könyvtár kéziratári állományában lévő, eddig publikálatlan dokumentumok képezték, fókuszban Gyertyánffy és Imre pedagógiájával és a rájuk hatással lévő kulturális közeggel. A könyv hiánypótló alkotásként hozzájárul a két pedagógus munkásságának komplexebb feldolgozásához.

A cím is rávilágít, hogy a könyvnek nem célja a teljes 19–20. századi magyar nőnevelés történetét bemutatni, azonban a dualizmus korától a világháborúk közti időszakig sokat formálódó vallási és erkölcsi értékek hatását a nőképre és a nőnevelési trendekre kielégítően feltárja

(Szűts-Novák, 2019c, 2023a, 2023c). Gyertyánffy István nevéhez tantervek kidolgozása, módszertani segédletek és tankönyvek megalkotása köthető, míg Imre Sándor közoktatásügyi minisztériumi államtitkárként, a *Magyar Pedagógia* szerkesztőjeként is az elfeledett gondolkodók táborát erősíti. A kötet méltó rehabilitálása a munkásságuknak, és alapos feltárása Imre levélírásainak és Gyertyánffy naplójának, amelyek feldolgozására a szerző már korábban is sikerrel tett több ízben is próbát (Szűts-Novák, 2019a, 2019b, 2019d, 2021, 2023b, 2024).

Szűts-Novák Rita mikrohistorizáló eszközökkel tárja fel a kutatási eredményeket, bemutatva az akkori élet valóságát. Az egodokumentumok feltárása olyan kutatási módszer, amely tudatosan magában foglalja a személyes források, jelen esetben a levelek és naplók szerzőinek szubjektív perspektíváját, miközben lehetőséget nyújt egyedi élettörténetek és tapasztalatok feltárására. A mikrohistorizációs módszer azonban korlátokkal rendelkezhet azért, hogy nem kínál átfogó, makrotörténeti összképet, csupán az egyének személyes

nézőpontjának és tapasztalatainak rekonstrukcióját teszi lehetővé. A vizsgált könyv több meghatározó szerző munkásságát is felvillantja, akik jelentős befolyást gyakoroltak a 19–20. századi női szerepek kialakulására. Noha Imre és Gyertyánffy nézetei részletes elemzés tárgyát képezik, a többi szerző gondolatai inkább érintőlegesen kerülnek bemutatásra. A távolról indított átfogó kutatásokkal szemben a könyv eredetiségét az adja, hogy a szerző nem hagyja, hogy a kor emberei arc nélküli személyek maradjanak (Szűts-Novák, 2022). A dokumentumelemzés során feltárássra kerültek a levelek keletkezési körülményei, a kor oktatáspolitikája és a levelek fogadtatása is. A kutatási módszer megfogalmazása után kronologikusan ismerhetjük meg a nőnevelési nézetek változását. A könyv a nőnevelés hazai trendjeit ismerteti először, ahol számos jelentős példát hoz a korábbi nőneveléstörténeti kutatásokra (Kéri, 2015. 7–8.; Rébay, 2017; Virág, 2010).

Imre Sándor munkásságát az egyén erkölcsi fejlesztése jellemezte, a háború idején felvetődő etikai kérdéseket a tudomány oktatása fölé helyezte, és kiemelt szerepet tulajdonított a Széchenyi által is képviselt nemzetnevelési elveknek. Bár a 20. század második feléig nem beszélhetünk nőtörténetírásról, a nők oktatásának kérdése és a hivatásuk meghatározása folyamatos vitákat gerjesztett a sajtóban (Pukánszky, 2013. 129–133.). Szűts-Novák a Gyertyánffy- és Imre-kéziratok mellett nagy hangsúlyt fektet az adott téma korábbi kutatásainak és a szerzők jelentősebb kortársainak is.

A női gyermekkép végigvonul a könyvön: az emancipáció híveit laza erkölcsűnek bélyegezte meg a közvélekedés, és olyan foglalkozást tartottak ideálisnak a nőknek, amivel az otthonmaradásukat és anyai-hitvesi szerepüket biztosíthatták. Alexander Bernát megnyilatkozása alapján a könyv azt is kiemelte, hogy a nőkre az érzelmek által lehet hatni, így lehet őket elvezetni az objektív racionalitásig. Beniczky hasonlóképpen ellenezte a nő felnőtt gyermeki vagy divathölgyi

szerepét, azonban a nő hivatását ő is a feleségi-szülői szerepben látta. A könyv itt olyan, a reformpedagógiával kapcsolatban álló híres gondolkodók nézeteit is ismereti, mint Ellen Key vagy Erismann.

A források alapján Gyertyánffy maga is a konzervatív gondolkodók álláspontját támogatta, miszerint a lány ne tanuljon zenét, táncot vagy nyelveket, mert rossz háziasszony válik belőle. Kiss Áron eközben a fűző káros egészségügyi hatásaira hívta fel a figyelmet. A 19. század végének nőideálját a rousseau-i tanok adták, miszerint a nő Ádám oldalbordája csupán, ezzel megtestesítve a tradicionális vallásos elvárásokat. Ez a szerep kiegészült a sajtóban és tankönyvekben presszionált házas nő idealizált képével és a családi élet magasztalásával.

Szűts-Novák a paradigmaváltást egy új szemlélet megjelenésére teszi, miszerint a tanulás vágya belső igényként jelent meg a nőkben. Ehhez az újító felfogáshoz csatlakozott Imre Sándor is, aki megcáfolta a tudatlan pedagógia téziséét, és reformokat sürgetett az általános műveltség terjesztéséért a nők körében. A könyv szakmai hitelességéhez hozzájárul, hogy a századfordulós reformtörekvések ismertetése mellett keményen kimondja az igazságot: a női oktatás teljes elterjedéséhez és egyenjogúságához több évtizedre volt szükség amellet, hogy a művelt nő szörnyetegként való ábrázolása sokáig a kövülete maradt a közvélekedésnek.

A századforduló nőnevelési ideológiáját összekapcsolták Magyarországon a hazafisággal. Imre Sándor is a nemzet fennmaradásának legfontosabb eszközeként a kultúrát tartotta számon. A kor nőképét jelentősen formálta Szűts-Novák szerint, hogy a lányok mintaképeit a családban, a fiúkéét viszont a közéletben látták. A könyv olyan neves gondolkodók álláspontját is felsorolja a fejezetben, mint Csávossy Elemér vagy Karácsony Sándor.

A gazdasági helyzet is változást sürgetett, ugyanis a férfi sok esetben nem tudta eltartani egyedül a családját, és a nő is dolgozni kényszerült, ehhez azonban sem a népiskola, sem a polgári leányiskola nem

alkalmazkodott, így fogalmazódott meg az ipariskola gondolata. A lányoktatást tovább nehezítette, hogy a lányok közül csak a tehetősek kerültek középiskolába, a fiúk esetében viszont egyáltalán nem volt szelekció.

A könyv kronologikus felépítését a háború időszaka követi. Az I. világháború alatt a nő hivatása ambivalens helyzetbe került, hiszen a nők nem katonáskodhattak, és ezen asszociáció mentén nem is részesülhettek politikai jogokban. Gyertyánffy szintén ellenezte, hogy a nőknek szavazati jogokat adjanak. A korabeli közvélemény alapján a nőideál továbbra is a keresztény elvek és régi hagyományok voltak, vagyis az anya-feleség-honleány hármában rejlett a nő hivatása. Ellen Key azonban felvetette azt a problémát, hogy az ideális nő csak a férfi álomképében létezik, nem reálisak az elvárások, és a nők megfelelési vágyból próbálják (egyébként sikertelenül) arra szabni magukat. Neményi Erzsébet a munka és anyaság összeegyeztethetősége mellett érvelt, Perczelné Kozma Flóra pedig a szabad fejlődésre predesztinált egyéniség kibontakoztatását sürgette a nőknek, egyszerre konzervatív és reformgondolatokkal, mindezt a keresztény értékek megtartásával. A vallásos szemlélet az irodalom és olvasás terén is hatással volt a nőkre. A szépirodalom megannyi terméke kártékonynak lett bélyegezve a nők számára (mint például Flaubert és más francia szerzők művei), különösen a hölgyek jellemét, hitéletét és erkölcsét féltették ezektől a könyvektől. A kutatás közöl népszámlálási statisztikákat a nők iskolázottságával kapcsolatban, és kimutatható, hogy az olvasni tudás bár emelkedett az évek során, de a nőket továbbra is nagyobb százalékban érintette az analphabetizmus.

Szűts-Novák Rita olyan összefüggésekre mutat rá, mint hogy Gyertyánffy Rousseau-i természetközelség iránti nyitottsága valójában a későbbi reformpedagógia előfutáraként definiálható, a férfi mégis tartott a reformok gondolatától, nehogy az „ifjú” pedagógia hadat üzenjen a régi, megszokott oktatási módszereknek.

Bár Gyertyánffy egy sokkal konzervatívabb nézőpontból szemlélte a nők oktatásügyét, a kutatás kimondja, hogy Imre Sándorral mindketten a holisztikus nemzeti nevelésben látták a megoldást, valamint mindketten a gyakorlat és a mérések hívei voltak, és hatottak egymás pedagógiájára.

A könyv utolsó nagyobb egységét az I. világháborút követő évtized nőképeinek és lánynevelésének elemzése adja. A két világháború közötti időszakról elmondható, hogy a nők munkába állása haladt előre, azonban a független és határozott nő ideájának továbbra is nemet parancsoltak. Az ekkoriban legnépszerűbbnek számító szakmák a nők számára a tanár, tanító, hivatalnok, orvos és gyógyszerész voltak 1935-ben, és folyamatosan emelkedett az egyetemet végzett nők száma. Gyertyánffy pedagógiáját tekintve alátámasztja a pedagógus konzervatív szellemiségét, hogy nem tartotta helyesnek a nők egyetemi végzettséget szerzését.

A könyv összegzésében megerősítésre és nyomatékosításra kerülnek a korábbi fejezetekben kifejtett releváns eredmények, és a további kutatási lehetőségekkel fenntartja a szerző a tudományos diskurzust. A módszertani megközelítés átfogó képet ad Gyertyánffy és Imre munkásságáról, hozzájárulásuk az oktatás ügyéhez cseppet sem elhanyagolandó. Természetesen több korabeli neveléssel foglalkozó szakember meglátása és nézőpontja nem került bele ebbe a könyvbe, néhányan pedig csupán érintőlegesen. A könyv végig megtartja a fókuszát, és nem érződik terjengősnek sem. A mű alapos vizsgálatot kínál, a további nevelők nézeteinek aspektusa további kutatáshoz – immár makrohistorizációs feltárással – is lehetőséget ad.

Összegzőként elmondhatjuk, hogy ez a kötet hozzájárul a meglévő szakirodalomhoz azáltal, hogy eddig még feltáratlan és publikálatlan egodokumentumokat vizsgál és helyez kontextusba. Az eredmények új távlatokat nyitnak meg a nevelés iránt érdeklődő kutatók számára, hiszen az állítások megalapozottak, a források hitelesek,

a bemutatás nem túl általános. A szerző célja egyértelműen az volt a könyvvel, hogy a mikrohistorizálás módszerével tárja az olvasó elé a két neves pedagógus életpályáját, valamint a vizsgált időszak nőnevelésről alkotott főbb nézeteit, és ezt az írói ígéretet maradéktalanul meg is tartja. A könyv képes volt új szempontokat bevinni a nőnevelést kutató tudományos diskurzusba, és ajánlott olvasmány mindazok számára, akik a feminizmus

történetével, a nőképpel, illetve nevelés-történettel foglalkoznak.

Szűts-Novák, R. (2024). *Mikro-(nő)történet: Gyertyánffy István és Imre Sándor egodokumentumai a 19–20. századi nőképről, feminizmusról és nőnevelésről*. Gondolat Kiadó.

Aux Eliza

EKKE Neveléstudományi Doktori Iskola

Irodalom

Kéri, K. (2015). *Női élet, leánynevelés az újkorban – Válogatott tanulmányok*. Gondolat Kiadó.

Pukánszky, B. (2013). *A nőnevelés története*. Gondolat Kiadó.

Rébay, M. (2017, szerk.). „...szelíd, de szigorú és egyben nagyon igazságos bánásmódban...”: arisztokraták nevelése-oktatása Magyarországon a XIX-XX. században. Belvedere Meridionale. DOI: [10.14232/belvbok.2017.58532](https://doi.org/10.14232/belvbok.2017.58532)

Szűts-Novák, R. (2019a). „Ez az út, az igazság, az élet” – Imre Sándor nemzetneveléssel kapcsolatos fogalomrendszere módosulása az első világháborút követő években (1919–1929). In M. Pelesz, N. (szerk.), *Tudomány, oktatás, kultúra a két világháború közötti Magyarországon*. Radnóti Szegedi Öröksége Alapítvány. 103–118.

Szűts-Novák, R. (2021). A nőnevelés és feminizmus dilemmája Gyertyánffy István pedagógiájában. In Medovarszki, I. (szerk.), *Tantárgy-pedagógiai kaleidoszkóp: 2021 – Pedagógiai, neveléstudományi és szakmódszertani tanulmányok*. Magánkiadás. 15–29.

Szűts-Novák, R. (2019b). Az Imre Sándor-kultusz – A pedagógus munkásságának szakirodalmi vetülete. *Közélet*, 1–2, 45–52.

Szűts-Novák, R. (2019c). Szendrey Júlia (1828–1868) költőné romantikus gyermekképe. *Korunk*, 84–96.

Szűts-Novák, R. (2019d). Új utak az Imre Sándor-kutatásban: Imre Sándor művelődéspedagógus Pintér Jenő irodalomtörténészhez írott leveleinek

(1913–1940) biográfiai jelentősége. *Közélet*, 3–4, 104–117.

Szűts-Novák, R. (2022). Levelezés-kutatás, mint primer neveléstörténeti forrás – A Magyar Szemle két világháború közötti oktatáspolitikai és nemzetnevelő szerepe Imre Sándor levelezésének kontextusában. *Korunk*, 97–106.

Szűts-Novák, R. (2023a). A nemi egyenlőtlenségek áthidalásának kísérlete: A reformpedagógia jelentős magyar női alakjai: Nemesné Müller Márta és Családi Iskolájának körei. *CivilSzemle*, különszám, 163–174.

Szűts-Novák, R. (2023b) Berta Ilona nőnevelési működése Gyertyánffy István Epilógusa nőképeinek alapján. *Korunk*, 34, 104–112.

Szűts-Novák, R. (2024) A hagyományos női szereprepertoár és a reformtörekvések megjelenésének ambivalenciája Gyertyánffy István munkáiban. *Iskolakultúra*, 34(6), 71–86. DOI: [10.14232/isk-kult.2024.6.71](https://doi.org/10.14232/isk-kult.2024.6.71)

Szűts-Novák, R. (2023c). A hazai lányregény-irodalom mélységei egy századfordulós nőíró, Fried Margit (leány)nevelő tevékenysége és életútja alapján. *Acta Universitatis de Carolo Eszterházy Nominatae. Sectio Litterarum / az Eszterházy Károly Egyetem tudományos közleményei. Tanulmányok az irodalomtudomány köréből*, 25, 39–56. DOI: [10.46440/ActaUnivEszterhazyLitterarum.2023.39](https://doi.org/10.46440/ActaUnivEszterhazyLitterarum.2023.39)

Virág, I. (2020). Nőnevelés - arisztokrata tradíciók. *Iskolakultúra*, 30(3), 58–73.